

JFT 2001

Robberstad har konstruerat blir tydlig, är det lätt att se att de problem hon ser i processen inte blir lösta ifall vi inte kommer över dikotomin akusatorisk/inkvisitorisk.

Bortom tvekamp och inkvisition

av tf. professor JOHANNA NIEMI-KIESILÄINEN, Helsingfors

Inledning

Diskussionen om straffprocessens akusatoriska kontra inkvisitoriska natur är troligen lika gammal som straffprocessrätten som disciplin. Dessa två begrepp har använts både i normativ betydelse då det har antytts att processen borde vara uttryckligen antingen akusatorisk eller inkvisitorisk, samt också i deskriptiv mening. Det är inte lätt att foga något nytt till diskussionen. Ändå lyckas Anne Robberstad i sin avhandling »Mellom tvekamp och inkvisisjon» med att göra en färsk analys av dessa begrepp och även av den nutida straffprocessrättsliga diskussionen. Enligt underrubriken behandlar Robberstads bok straffprocessens grundstruktur. Boken diskuterar processen som en rättskulturell företeelse och visar dess grundstrukturer i ett nytt ljus.

Jag anser alltså att Robberstads bok är ett exempel på avslöjande rättsvetenskap. Men vad är avslöjande rättsvetenskap egentligen? En sådan analys avslöjar oftast sådana strukturer som utan att vara synliga eller medvetna ändå strukturerar vårt vardagliga liv och våra upprepade handlingsmönster. Boken »Mellom tvekamp och inkvisisjon» konstruerar sådana rättskulturella mönster i straffprocessen som inte är medvetna eller synliga i det vardagliga rättslivet, inte ens i den konventionella processrättsliga dogmatiken. Jag påstår dock i den vidare analysen att en avslöjande kritik alltid baserar sig på en teoretisk förståelse av forskningsobjektet. Den teoretiska kontexten förblir dock outtad i Robberstads arbete. Jag gör en tolkning av den teoretiska bakgrunden i hennes arbete och påstår att den är en feministisk uppfattning om forskningsobjektet. När könsbundenheten i de processmodeller som

Avslöjande forskning inom juridiken

I sin nyligen utkomna bok *Kritisk rättspositivism* delar den finska rätts-teoretikern Kaarlo Tuori den kritiska rättsvetenskapen i *avslöjande kritik* och *normativ kritik*. Normativ kritik är enligt Tuori en kritik som använder en normativ måttstock för värdering av existerande förhållanden medan en avslöjande kritiker endast gör sådana strukturer synliga som styr vårt tänkande (Tuori 2000, 325).

Tuori själv presenterar en rättsvetenskaplig teori som han kallar kritisk rättspositivism. En forskare som följer den kritiska rättspositivismens paradigm hittar en måttstock för värdering av rätten inom rättsordningen, som konstrueras på olika nivåer. På rättens ytnivå finns normer som de viktigaste rättsliga praktiker, d.v.s. lagstiftningen, rättspraxisen och även rättsvetenskapen producerar, såsom till exempel lagar, rättsfall, och tolkningsrekommendationer (Tuori 1999, 10; 2000, 171). Bakom eler under ytnivån finns rättskulturens nivå, som inbegriper rättsområdets allmänna läror, allmänna principer, grundbegrepp och den juridiska argumentationens metodkunskap. På den djupaste nivån hittar vi grundläggande rättsliga institutioner som legitimerar den västliga rättsformen, i synnerhet demokratiska principer, mänskliga rättigheter och uppfattningen om rättssubjektet. Den kritiska positivismens normativa kritik utgår från interaktion mellan rättens olika nivåer. Kritikens föremål kan vara antingen på ytnivån (lagar och deras tolkning), på rättskulturens nivå (till exempel utveckling av nya allmänna läror) eller på rättens djupstrukturnivå. Måttstocken för kritik kommer från andra nivåer (Tuori 1999).

I motsats till normativ kritik nöjer den avslöjande kritiken sig med att avslöja de existerande förhållandena eller deras historiska ursprung. En avslöjande kritiker försöker klä av naturlighetens eller självklarhetens slöja från samhälleliga relationer eller kognitiva respektive normativa mallar, ofta för att visa deras tillfällighet och en möjlighet till ändring (Tuori 2000, 326). Tuori betvivlar nog om en »ren» avslöjande kritik överhuvudtaget är möjlig. Han påstår att åtminstone valet av forskningsobjektet styrs av normativa bundenheter (Tuori 2000, 327).

Om vi förstår den avslöjande kritiken på det sätt som Tuori beskriver är den dock kritisk i djupare mening. Paul Ricoeur urskiljer två motsatta »tolkningar av tolkningen». Tolkningen kan syfta till en mera fullkomlig förståelse av objektet; »interpretation as restoration and re-collection of meaning» (Ricoeur 1970, 28) Den andra formen av tolkning »interpretation as exercise of suspicion» syftar till att överskrida det medvetna och förklara uttryckets mening (»decipher its expressions» Ricoeur 1970, 33).¹ Utan att göra alltför stor orättvisa kan vi kanske översätta dessa två begrepp till upprätthållande och avslöjande tolkning. Avslöjande tolkning gör omedvetna mönster eller tänkesätt synliga, alltså avslöjar någonting som man inte annars ser. Avslöjandet öppnar en möjlighet till ett annat tolkningssystem.

Avslöjande analys av straffprocessen

Anne Robberstads projekt är tydligen ett exempel på avslöjande kritik, dock med normativa drag. Hennes avslöjande uppgift är att granska kulturhistoriska mönster som präglar och styr vår uppfattning om straffprocessen. Hon påstår att den adversiala processformen har utvecklats i anknytning till metaforer av spel och tvekamp och att dessa metaforer ännu i dag styr vårt tänkande i samband med processen (Robberstad 1999, Kapitel 4). Tvekampsmetaforen innebär att vi styrs av en bild av kamp eller strid med två parter som deltagare (Robberstad 1999, 109). Vi har också en stark förvänning av att striden skall vara rättvis och i en rättvis strid har man ett lika stort antal kämpar på var sida och parterna är jämna (equality of arms). Ett antal processrättsliga principer och regler finns till för att garantera att striden blir rättvis.

¹ Jag tackar Jarkko Tonitti som fäste min uppmärksamhet vid denna artikel av Ricoeur. Ricoeur använder religion och teologi som exempel på upprätthållande tolkning. I sitt anförande vid Juridiska Fortbildningsdagar i Vasa (2000) diskuterade Tonitti möjligheten att använda Ricoeurs »tolkning av tolkning» inom rättsvetenskapen. Det som en rättsdogmatiker gör under största delen av sin tid är upprätthållande tolkning. Tolkningen fyller luckor i normsystemet och gör det samtidigt mera fullkomligt. Även om dogmatikern är kritisk är kritiken vanligen formulerad så att den tolkning som han presenterar skulle göra rättssystemet ännu mera konsistent. Med andra ord, dogmatikern stöder och upprätthåller regelsystemet. Den avslöjande tolkningen torde vara mera sällsynt.

Utvecklingen inom straffprocessen och straffprocessreformer i olika länder har under någon tid gått mot ökad adversialitet. Ett exempel på det adversiala tänkandets livskraft är den finska straffprocessreformen år 1997 som betydde ett steg i adversial riktning.² Såsom Robberstad riktigt påpekar, kommer förebilden för mera adversiala processordningar idag från den anglosaxiska världen, i synnerhet från USA. Tendensen går i dag åt samma håll i olika delar av världen, medan tidigare diktaturer och kommunistiska länder reformerar sina rättsväsenden som en följd av demokratiseringsprocessen (Niemi-Kiesiläinen 1999a).

Den adversiala modellen dominerar trots att vi alla länge har vetat att åklagaren – med hela statsmakten bakom sig – och svaranden aldrig kan vara jämställda (Robberstad 1999, 17).³ Robberstad går även så långt att hon påstår att man kan prata om likvärdig behandling endast om man menar likställighet mellan två advokater (1999, 168).

Det här vet vi redan. Det som gör Robberstads forskning avslöjande är att hon påstår att modellen grundar sig på felaktiga förutsättningar. Modellens kulturhistoriska genealogi har sitt ursprung i en tid då parterna i processen – liksom i ett spel – var målsäganden och svaranden. Sedan dess har staten och åklagaren övertagit målsägandens ställning i processen (Robberstad 1999, 109),⁴ medan den adversiala modellen av processen har inte påverkats på motsvarande sätt (Robberstad 1999, 17).

Idealtyper och situationsbeskrivningar

Det är klart att både Robberstads val av kritikens föremål, den adversiala processformen och dess kulturhistoriska genealogi, har blivit styrda av normativa värderingar som anknyter sig till målsägandes ställning i

² Lag om rättegång i brottmål (BRL) 11.7.1997/689. Se också Niemi-Kiesiläinen 1997.

³ Se närmare diskussionen om likställighetsprincipen (equality of arms) i den Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter i Robberstad 1999, kapitel 8, där hon påpekar att likställigheten är processuell och gör inget för att jämka mellan reella olikheter gällande resurser och makt (1999, 154).

⁴ Jag vill inte gå in här på den historiska beskrivningen och utvecklingen som Robberstad redogör för på ett intressant sätt. Enligt henne sveptes den historiska tvåpartsmodellen undan av inkvisitionens processformer. När man gick tillbaka till en adversial process, var åklagaren den ena parten, inte längre målsäganden. Se Robberstad 1999, 53–70.

våra processformer. Det är också klart att resultatet av hennes avslöjande projekt kommer att ha normativa konsekvenser (Robberstad 1999, 353).

I den här artikeln vill jag diskutera följande frågor. Hur väljer en forskare sina forskningsobjekt? Hur hittar en forskare som utövar avslöjande kritik de modeller, tänkesätt eller självklarheter som hon eller han konstruerar och dekonstruerar bakom ett lagverk? Eller hur grundar en forskare sitt val av modeller eller de måttstockar som hon använder?

Robberstad svarar tillfredsställande på den första frågan. Hon påstår att målsäganden har fått en underordnad ställning i den norska processordningen, att hennes röst inte hörs i processen och att hon inte i andra hänseenden heller blir tillräckligt väl bemött (Robberstad 1999, 15). Robberstads medvetenhet om problemet följer från hennes praktiska erfarenhet som målsägandebiträde och från hennes tidigare publikationer (Robberstad 1994). Men själva valet av forskningsobjekt förklarar inte mycket av de kulturella och kulturhistoriska mönster som Robberstad avslöjar i sin kritik. Hur konstruerar hon sina modeller?

På sätt och vis är valet av modeller i detta sammanhang självklart; man har nog diskuterat den adversiala och den inkvisitoriala modellen inom processrätten genom århundraden. Under senare årtionden har begreppet modell använts som utgångspunkt i den komparativa processrätten (Damaška 1973, Pizzi & Perron 1996). Men det är också viktigt hur man definierar en modell. Vilka egenskaper bör en rättsordning ha för att höra till den ena eller den andra modellen? Ytterst intressant är också Robberstads centrala påstående att modellerna är normativa, inte endast deskriptiva (Robberstad 1999, 169).

Robberstad ger flera exempel på kulturhistoriska texter som gäller juridik i vid mening och som åskådliggör hur tvekampsmodellen har påverkat vår förståelse av processen (kapitel 4). Hon hänvisar också till hur spelmetaforen används i moderna texter, memoarer och diskussioner om rättegång (kapitel 2). Var och en kan komplettera hennes iakttagelser genom att observera dagens underhållningskultur. Robberstad nöjer sig inte med kulturella iakttagelser, utan hon gör också en rättsdogmatisk analys av målsägandens ställning och rättigheter i norsk rätt (kapitel 14–17) samt av »equality of arms»-principen och dess tillämpning i internationell rätt (kapitel 8).

Tuori diskuterar förhållandet mellan rättsvetenskap och verklighetsuppfattningen. Även om han ser sin teori som ett projekt i immanent

kritik, det vill säga att måttstocken för kritiken finns inom objektet för kritiken (rätten), menar han att rättsvetenskapen och i synnerhet den rättsliga tolkningen har en anknytning till en verklighetsuppfattning. En regel eller en tolkning tar som utgångspunkt ett socialt läge eller en situationens beskrivning (term ur Suviranta 1996, 49). Denna situationsbeskrivning är anknuten till en tolkning av de samhälleliga förhållanden som rättsområdet reglerar (Tuori 2000, 322). Dessa tolkningar av verkligheten baserar sig på någon samhällsteoretisk uppfattning.

Verklighetsbeskrivningarnas styrka borde vara särskilt intressant för nordiska processualister därför att vi alla är påverkade⁵ av Ekelöfs teologiska tolkningsmetod som i hög grad baserar sig på vissa verklighetsbeskrivningar. Som vi alla vet menar Ekelöf att rättskipningens funktion är att ge de materiella reglerna genomslagskraft ute i samhället, alltså rättens allmänna handlingsdirigerande effekt (Ekelöf & Boman 1990, 14). Enligt den teologiska metoden skall de som tillämpar lagen först fastställa ändamålet för ifrågavarande lagbud genom att först tillämpa det i så kallade klara fall, det vill säga i fall som utan tvekan hör till lagbudets tillämpningsområde. Utgående från detta bedöms då tillämpningen i svåra fall (Ekelöf & Boman 1990, 75). Man kan inte undvika att lägga märke till likheten mellan begreppen situationsbeskrivning och klara fall. Formuleringen av klara fall tycks vara en medveten metod att konstruera och uttrycka situationsbeskrivningar som man har i sina tankar när man formulerar eller tillämpar ett lagbud. Konstruktionen av klara fall liksom situationsbeskrivningarna är beroende av en bakomliggande och mer omfattande, kanske även en teoretisk bild av verkligheten.

Ett vanligt exempel på klara fall hos Ekelöf är behandlingen av kravmål där lagbudets ändamål formuleras (till exempel) på följande sätt: »Att en borgenär kan få sin fordran domfäst och utmätt i gäldenärens

⁵ Att vi alla är påverkade av Ekelöf betyder inte att vi alla ansluter oss till den teologiska metoden och hans uppfattning om processens funktioner. T.ex. i Finland ansluter de flesta författare sig till Ekelöf på det viset att de nämner sanktionsmekanismen eller den handlingsdirigerande effekten som processens främsta funktion. (Se till exempel Frände 1999 s. 2 och 8, Lappalainen 1995, 7. Virolainen som för den grundligaste diskussionen om funktionerna företräder en »förmedlande åsikt». Virolainen 1995, 90). Å andra sidan används den teologiska metoden sällan i tolkningen. Processrättsdogmatiken är mera präglad av den analytiska skolan som har varit härskande inom den finska rättsdogmatiken under de senaste årtiondena.

egendom utgör ett incitament för den senare att betala på förfallodagen.» Den handlingsdirigerande effekten innebär att det är den allmänna betalningsbenägenheten som lagbudet främjar (Ekelöf 1984, 233, Ekelöf & Boman 1990, 12). Jag vill här fästa uppmärksamhet vid den verklighetsbild som ingår i ett konstruerat klart fall.⁶ Denna bild utgår tydligen från tre förutsättningar. För det första antar man att det att skulden är obetald beror på bristande betalningsvilja hos gäldenären. För det andra antar man att gäldenären har betalningsförmåga eller egen- dom eller någon annan resurs som kan användas för betalning. För det tredje föreställer man sig en borgen som är i behov av domstols- och utsökningsväsendet vid indrivningen av sina fordringar. Det torde vara så att varken det första eller det andra antagandet stämmer på den stora majoriteten av gäldenärerna. Man kan också ifrågasätta det tredje antagandet i dagens samhälle där de flesta krediterna beviljas av stora institutionella kreditgivare som har egna indrivningsmekanismer samt specialiserade inkassoföretag och kreditupplysningsföretag till sitt förfogande. Även en privatkreditor, som mera sällan förekommer i domstolarna, kanske lutar mera på utomrättsliga bundenheter, lojaliteter eller hotet än på den officiella indrivningsmekanismen. Man kan med skäl fråga varför det är ensidigt gäldenärsidan som behöver handlingsdirigerande effekt från domstolarna. Är det inte åtminstone lika viktigt (och mera effektivt) att styra kreditgivarnas beteende gällande till exempel deras indrivningspraxis, tillämpandet av räntelagstiftningen och genomförandet av kreditgivarens informationsplikt.⁷ I sin välkända bok *Grupp-*

⁶ Jag vill inte här gå närmare in på andra problem som metoden innebär. Jag tycker nog att den instrumentala syn på människor som metoden bygger på knappast kan försvaras. Ekelöf uttrycker detta när han skriver: »Som tidigare påpekats bör denna (process, JNK) vara så utformad i kravmål att den tillgodoser kreditväsendet. Detta är viktigare än att meddela domar som i så stor utsträckning som möjligt överensstämmer med det förprocessuella läget.» (Ekelöf 1984, 242). Lindell har uttryckt detta som om »...domstolarna offerar gäldenärer på kreditivets altare...» Lindell 1988, 92. (och Bolding Förlikningsinitiativ)

I dag måste vi beakta också grundrättigheterna i processen. Ett synsätt som värderar allmänna ändamål högre än individens processuella grundrättighet är knappast förenlig med människorättskonventionernas krav.

⁷ Den nya finska lagen om borgen och tredjemanspant (19.3.1999/361) innehåller bestämmelser om den information som kreditgivaren måste ge borgensmannen då avtalet ingås samt medan borgen är i kraft. Jag borde kanske här tillägga att jag tycker att det statliga indrivningssystemet fyller flera nyttiga och nödvändiga samhällsuppgifter, bland andra att upprätthållandet av betal-

talän (1989) omvänder P. H. Lindblom diskussionen om processens handlingsdirigerande effekt till att omfatta också effekten på institutionella marknadsparter.

Den samhällsteoretiska uppfattningen som Ekelöf har bakom sina typfall är marknadsekonomi. Som han öppet uttalar är processens bakomliggande ändamål ett effektivt fungerande kreditväsen (1984, 232). Hade man däremot till exempel en sociologisk uppfattning om verkligheten, kunde analysen bli annorlunda. Oftast är sådana modeller eller samhällsteoretiska uppfattningar dock omedvetna och outtalade. Den avslöjande forskningens uppgift är att göra sådana uppfattningar synliga och peka på deras förhållande till rättens olika nivåer.

Teoretisk förståelse av verkligheten

Jarkko Tonhti, som fäste min uppmärksamhet vid artikeln av Ricouer,⁸ tog upp den feministiska forskningen som exempel på avslöjande tolkning.⁹ Avslöjandet av rättens könsbundna förutsättningar är tydligen en del av den feministiska analysen av rätten. Jag påstår att bakom behandlingen av processmodellerna i Robberstads bok finns en feministisk verklighetsuppfattning. Men innan jag motiverar min tolkning måste jag kort beskriva hurdan feministisk analys av rätten jag har i tankarna.

Man brukar urskilja olika skeden eller vågor inom den feministiska forskningen inom rättsvetenskapen (Smart 1998). Först ville man nå en formell jämställdhet. Den feministiska forskningens roll var att påpeka vilka lagar som behandlade kvinnor och män olika, motivera förändringen och påvisa att en förändring var möjlig.

När detta mål hade uppnåtts och lagstiftningen blivit formellt könsneutral, märkte kvinnorna att jämställdheten inte hade blivit nådd. Då började den feministiska forskningen påvisa att en formellt könsneutral lagstiftning inte leder till jämlika slutsatser i en värld där levnads-

ningstvång. Betalningstvånget används i texten endast som ett exempel på verklighetsbilder.

⁸ Se not 1. ovan.

⁹ Däremot nämner Tuori inte den feministiska kritiken i samband med avslöjande kritik. Han har ställt den feministiska kritiken med frågetecken i tabellen som illustrerar rättens normativa kritik (Tuori 2000, 332), men kommenterar inte feminismen i själva texten.

villkoren för kvinnor och män är olika och där kvinnorna oftast börjar i underläge eller blir diskriminerade.¹⁰

I den tredje vägen av feministisk forskning om rätten har man börjat ifrågasätta hela det rättsliga tänkandets neutralitet. Man analyserar rättsordningens strukturer, rättsliga grundbegrepp, lagstadganden och rättsliga metoder. De är konstruerade av män, och mannen används som norm och standard. Analysens syfte är ofta just att göra dessa könsbundenheter synliga.

Ngairé Naffine observerat att moderna läroböcker i den angloamerikanska världen numera brukar innehålla könsperspektiv (Naffine 1997). Och vad innebär detta? Detta innebär att man i ett kapitel i slutet av boken tar upp frågor om kvinnor och brott, alltså om kvinnor som brottslingar och om kvinnor som offer. De finska läroböckerna är inte »politiskt korrekta» på samma sätt. Könet kan nämnas i samband med brottsstatistiken, oftast när det gäller offren, mera sällan när det gäller gärningsmän.¹¹ En diskussion om könets betydelse fattas. Vad betyder det att en neutral lag, som strafflagen, har helt olik betydelse från kvinnors och mäns perspektiv? Varför är män överrepresenterade som gärningsmän? Den teoretiska diskussionen om brotten och förståelse av brottsligheten kan föras utan att nämna könet (Laitinen & Aromaa 1993, 110). Än mera fattas en analys av rättens grundstrukturer och grundbegrepp och deras relation till könet. Det må väl vara att de verklighetsbilder och situationsbeskrivningar som finns bakom många lagbud är anpassade till situationer som är vanliga i männens liv, inte i kvinnornas. Och när situationen gäller båda, är det väl möjligt att man har betraktat situationen ur den manliga deltagarens perspektiv.¹²

¹⁰ Den andra vägen kallas ofta standpointfeminism. Den ledde till många empiriska studier som jämförde kvinnors och mäns ställning inom olika områden i samhället. En sådan forskning är förstås viktig även i dag. Man vet alltför litet om hur många rättsliga institut påverkar mäns och kvinnors situation.

¹¹ Årlig redovisning om brottsligheten i Finland (Rikollisuustilanne) nämner kvinnor som offer för brott, i synnerhet familjevåld, men ägnar ännu mindre uppmärksamhet åt kvinnor som förbrytare. En storkommentar Rikosoikeus (Straffrätt, 1999) inte ens nämner kvinnornas andel av brottslingarna, men använder en hel sida med en tabell på utlänningarnas andel av alla brottslingar. Inte heller läroböckerna i straffrätt behandlar könsrelaterade frågor. En teoretisk lärobok i kriminologi (Laitinen & Aromaa 1993) nämner igen kvinnor som offer, men inte som gärningsmän.

¹² Jag har vid två tillfällen analyserat den nya finska lagstiftningen gällande sexualbrott (Strafflagen 20 kap 1998) från detta perspektiv (Niemi-Kiesiläinen

Det förhållande att rättsvetenskapen inte har sysslat med sina verksamhetsbilder kan leda till konstiga situationer då lagstiftaren gör ett försök att reglera en situation där situationsbeskrivningen är främmande för vetenskapen eller den som tillämpar lagen. Jag tar ett konkret exempel från processrättsens område. I samband med straffprocessreformerna i Finland ville man ge målsäganden rätt till biträde eller stödperson.¹³ På grund av ekonomiska skäl ville man dock begränsa antalet brott i vilka en sådan rätt beviljas till de brott som värst kränker målsägandens integritet och känslor. Därför föreslog regeringen att målsägandebiträde kan beviljas för behandling av sexualbrott samt brott enligt strafflagens 21 kapitel 1–6 §. De sistnämnda är mord, dråp, barnadråp, misshandel och grov misshandel. I samband med sexualbrott beviljas rätten till målsägandebiträde eller stödperson så gott som alltid. I våldsbrott kräver lagen att domaren tar hänsyn till förhållandet mellan gärningsmannen och målsäganden som förutsättning för utnämning av målsägandebiträde (BRL 2:1a). Lagtexten ger inte någon antydning om vad »förhållandet mellan gärningsmannen och offret» betyder, men lagförarbetena är ganska tydliga på den här punkten. Enligt dem föreligger ett behov av biträde »... t.ex. när målsäganden och den misstänkte är nära anhöriga och målsägandens ställning är uppenbart svagare än den misstänktes. Detta kan t.ex. vara fallet när hustrun är målsägande i ett mål där hennes make åtalas för våldsbrott.» (Reg.Prop. 82/1995, 46).

Finska processrättsforskare har kritiserat lagen för att rätten till målsägandebiträde beviljas i samband med domstolsbehandlingen vid för få typer av brott. De har argumenterat för att man borde de lege fer-

nen 1998 och 2000). Det torde vara oundvikligt att straffrättsens perspektiv i viss mån är gärningsmannens, vars ansvar det gäller. Jag argumenterar att det är svårt att diskutera sådana frågor som sexuellt utnyttjande, obalans i makt och kränkningens grovhet från den finska lagstiftarens utgångspunkt, som är en könsneutral liberalism.

I mitt projekt »Violence in the Shadow of Equality. Hidden Gender in Legal Discourses.» eller »Kvinnovåld och rättssystem» gör vi ett försök att granska de könsbundna förutsättningar som rättssystemet baserar sig på. Inom projektet har Minna Ruuskanen skrivit en licentiatavhandling i vilken hon kritiserar den finska tillämpningen av nödvärn för att den utesluter från tolkningen det våld kvinnan har varit utsatt för omedelbart innan hon har dödat sin våldsamma partner.

¹³ Målsäganden som saknar medel kan få (och i praxis alltid får i behandling av allvariga brott) fri rättegång samt rättegångsbiträde enligt lagen om fri rättegång (2.2.1973/87). Enligt den nya lagen kan målsäganden i mål gällande vissa brott få biträde oberoende av sin ekonomiska ställning.

da ge samma rätt till målsäganden i brott av likadan kvalitet (Jokela 2000, 91). En forskare, Mikko Vuorenpää, har även argumenterat för en vidare tolkning av den gällande lagen. Han argumenterar att rätten till målsägandebiträde måste ges också i domstolsbehandlingen av rån där miss-handel kan ingå i gärningsbeskrivningen och i återopade rättsfakta (Vuorenpää 1999, 128, Jokela 2000, 91). Han använder här explicit den teologiska metoden och argumenterar att lagens ändamål var att förbättra målsägandens ställning och att därför måste man tillämpa lagen i svåra fall (rån) så att tillämpningen främjar samma syfte som tillämpningen i klara fall (misshandel och familjevåld). Tar man som utgångspunkt en snäv situationsbeskrivning som gäller bara själva våldsgärningen, låter kritiken välgrundad. Det var dock inte vad lagstiftaren menade.

Det som menas var alltså familjevåld, och i synnerhet kvinnovåld inom familjen. Rätten till biträde skulle beviljas i samband med brott som upplevs som särskilt kränkande, och kvinnovåld och sexualbrott har nämnts som sådana brott. Varför just dessa? Det finns en massa forskning om dessa brott och deras påverkan på offret.¹⁴ På grund av denna forskning har till exempel de svenska lagförarbetena beskrivit kvinnovåldet inom familjen som utövande av våld mot en kvinna i intimitet förhållande, där våldet brukar vara långvarigt, upprepat, bli värre med tiden och vara ägnat att bryta ned offrets integritet och självförtroende (SOU 1995:60, Prop. 1997/98:55). Det förtroendeförhållande i vilket våldet utövas bidrar till att upplevelsen blir särskilt kränkande och skadande för offret (Näre 2000).

Om vi har den förståelse av misshandelsbrott i nära relationer som jag beskrivit ovan, kan man inte använda en analogitolkning som endast jämför det våld som ingår i brottskvisitet såväl för rån och för misshandel. Bestämmelsens syfte var att hjälpa offret i en mycket specifiell och utsatt situation.¹⁵ Exemplet visar även hur verklighetsbilderna styrs av vissa teoretiska uppfattningar.

¹⁴ Man kan dock medge att största delen av forskningen har gjorts i anglosaxiska länder. Det finns en del forskning också i Norden, men det skulle vara överdrivet att beskriva mängden som »en massa». Se till exempel Skjorten 1988 och 1994, Eliasson 1997, Lundgren 1992, Heiskanen & Piispa 1998 och Näre 2000.

¹⁵ Jag måste här notera att jag de lege ferenda är enig med andra processrättsforskare om att målsäganden i alla våldsbrott av normalgrad borde ha rätt till målsägandebiträde, kanske även i andra brott av viss allvarighetsgrad. Jag tror även att kostnaderna för en sådan reform inte skulle vara särskilt höga där-

Tvekampsmodellen

Den maskulina bakgrunden till spel- och tvekampsmetaforen är uppenbar. Endast mot den bakgrund att man inte får nämna könet i mainstream rättsvetenskap och att den feministiska rättsvetenskapen och genusforskningen har blivit isolerade i kvinnoforskningsenheterna vid de juridiska fakulteterna i Norden kan man förstå att Anne Robberstad inte tar upp modellernas könsbundenhet.¹⁶ Robberstad hänvisar till könsbundenheten i dessa metaforer endast i förbifarter men utvecklar inte temat.¹⁷

Det finns ingen tvekan om att spel och tävlan har en helt annan betydelse i pojkarnas socialiseringsprocesser än i flickornas. Det är lätt att hitta bevis på maskulina drag i spelmetaforen i dagens kulturutbud. Till största delen är det män som sysslar med spel och tävlan. Både allmänna kulturella intryck och uppfostran är könsrelaterade i förhållande till spel och tävlan. Medan pojkarna uppmuntras till att spela och konfronteras med varandra, betonas försoning, undvikning av konflikter och vårdnadsförmåga i flickornas uppfostran. Jag tror ibland att skillnaden till och med har blivit större än vad den brukade vara när jag var barn.

Man associerar olika egenskaper med kvinnor och män. Socialpsykologen Carol Gilligan har gjort en grundläggande undersökning av unga kvinnors och mäns etiska attityder. Hon gör skillnad mellan två olika slag av etiska attityder, rättighetsetik (ethics of justice) och vårdnads-etik (ethics of care). Rättighetsetiken som var framträdande hos unga män som hon intervjuade var regelorienterad och lyfte fram individualiserade och individuella rättigheter. Etiska konflikter beskrivs som konflikter mellan två motstridiga rättigheter. Unga kvinnor däremot betonade ansvaret för andra människor, ansvaret som en etisk grundsats, och deras etik var relaterad till andra människor, inte distanserande. Dessa kvinnor försökte lösa etiska konflikter genom att sammanjämka

för att många målsäganden även nu i många fall har rätt till biträde enligt lagen om fri rättegång.

¹⁶ Anne Robberstad säger själv att hon inte är rädd för att erkänna sig som feminist. Jag däremot kände mig absolut som politiskt okorrekt när jag presenterade denna analys vid processmötet i Åbo 9.9.2000. Dock var en del av åhörarna intresserade.

¹⁷ Se dock till analysen av offerbilden s. 357–358.

alla deltagares intressen (Gilligan 1982). Det här säger ingenting om ifall skillnaderna är biologiskt eller socialt konstruerade.¹⁸

Några författare har tagit upp juridikens sätt att konstruera subjektiviteten. Det juridiska subjektet är autonomt, individualistiskt, en bärare av individuella rättigheter, det tar avstånd från andra människor och så vidare.¹⁹ Den bilden utesluter en del mänskliga egenskaper och bundenheter, sådana som Gilligan förenar med vårdnadsetiken.

Om man utgår från denna könsbundna bild av subjektivitet, finns det ingen tvekan om att partsbilden i tvekampsprocessen är maskulint konstruerad. Det att själva strukturen är maskulin har ingenting att göra med de faktiska deltagarnas kön, inte heller med det att få deltagare i verkliga straffprocesser förutom advokaterna motsvarar det rättsliga subjektsidealet. Ju mera det förekommer maskulina metaforer om processen som ett spel eller en kamp, desto mera främmande blir processen för vanliga människor, och i synnerhet för kvinnor.

Kvinnor uppträder sällan i straffprocessen. Även om man har varit orolig för den ökade kriminaliteten bland unga kvinnor, är en bråkdel av de misstänkta eller åtalade kvinnor.²⁰ Relativt sätt uppträder kvinnor i straffprocesserna oftare som offer (Nousiainen 1999). Som Robberstad visar, passar offret eller målsäganden ytterst dåligt in i tvekampsmodellen av processen. Jag vill påstå att en orsak till att målsägandens ställning har blivit så inspirerande och fruktbar i Robberstads analys är att den i kulturell och metaforisk mening är feminin. Målsäganden har i den norska straffprocessen blivit utestängd från spelet och pålagts en passiv roll som lätt associeras med feminitet.²¹

¹⁸ Gilligan besvarar sina kritiker i förordet till den nya upplagan av boken »In a Different Voice» (1993) och betonar att hon inte har påstått att skillnaderna skulle vara biologiskt determinerade.

¹⁹ En utmärkt diskussion om rättssubjektet och kön finns i Naffine & Owens (ed.), (1997).

²⁰ Den misstänkte har varit en kvinna i mindre än 15% av de brott som har kommit till polisens kännedom. Rättsväsende 1999:18, 63.

²¹ Igen vill jag påpeka att det här inte har mycket att göra med den verkliga målsägandens kön. Inte heller vill jag göra några påståenden om verkliga kvinnors eller mäns egenskaper som aktiva individer. Det är de kulturella bilderna som är betydelsefulla här.

Den inkvisitoriska modellen

Robberstads centrala tes är att straffprocessen ur målsägandens perspektiv blir bättre när den blir inkvisitorisk. Hon presenterar denna tes även om hon anser att den historiskt sett inte håller streck, utan ju mera processen har blivit inkvisitorisk desto svagare har målsägandens ställning blivit (Robberstad 1999, 62). Robberstad påstår att så inte är fallet idag, utan tvärtom (Robberstad 1999, 108). Tesen går ungefär så här: Målsäganden har inte utrymme i den adversalistiska processen. Dessutom har staten tagit bort tvisten från målsäganden och placerat sig i två huvudroller (åklagaren och domaren) i tvekampsprocessen. Dock passar den partsroll som tvekampsprocessen förutsätter synnerligen illa till staten (Robberstad 1999, 108–109). Om processen i stället är inkvisitorisk, »har alla en likvärdig ställning framför domaren, som endast letar efter sanningen och i detta sökandet kan ta hänsyn till alla källor och alla former av synpunkter.»²²

Därför är det viktigt att processen är inkvisitorisk. Robberstad påstår att hon kan påvisa att den norska straffprocessen egentligen är inkvisitorisk (Robberstad 1999, 146). Detta tema återspeglas i flera rubriker i boken. Det centrala kapitlet 7 heter »Karakteristikk av vårt system, ut fra de oppsatte kriterier», och underrubriken vid kapitel 7.5 låter »Er vår straffeprocess »blandet»? I kapitel 6 ställer hon »Kriterierne for å bestemme karakteren av en process». Dessa kriterier är viktiga eftersom Robberstad genom att omdefiniera begreppet inkvisition påvisar att den norska straffprocessen är inkvisitorisk (Robberstad 1999, 106, 129). Enligt Robberstad är de avgörande kriterierna att:

- 1) parterna inte kan bestämma om sakens utgång
- 2) ingen kan bli föremål för straff genom sitt samtycke
- 3) domaren har ett självständigt ansvar för bevisningens fullständighet, alltså att parterna inte får bestämma över bevisningen.

Det är viktigt att märka att åklagarens rätt och skyldighet att ta initiativ till en process inte spelar någon roll i definitionen. Robberstad skiljer *processens form* från dess inkvisitoriska/akusatoriska karaktär, eller med andra ord från det hur plikten att få fram sanningen har ålagts olika deltagare. Den moderna straffprocessens form är alltid en formell

²² Fri översättning av JNK från Robberstad 1999 s. 111.

partsprocess där åklagaren har en roll som initiativtagare. Om processen däremot är inkvisitorisk eller ej beror på om domaren har ansvar för att medverka till att sanningen kommer fram (Robberstad 1999, 128).

När Robberstad föreslår en tillbakagång till och en omdefiniering av begreppet inkvisition, underskattar hon metaforenas makt. Det är rätt underligt då hon är så uppmärksam på metaforenas normativa egenskaper i analysen av den adversarialistiska modellen. Den inkvisitoriska modellen är också en kulturhistorisk modell som inte kan förlora i betydelse bara genom att en forskare omdefinierar begreppet. Som Robberstad själv påminner (1999, 67), har inkvisitionen inslag som inte kan godkännas idag, till exempel hemliga vittnen och angivelser, tortyr och ignorering av försvarrets rättigheter. Om det överhuvudtaget går att anknyta ställningen som part i någon modern mening till den inkvisitoriska bilden av processen kan man med fog betvivla.

Dessutom förbiser Robberstad att också begreppet inkvisition är en könsrelaterad konstruktion. Den inkvisitoriska modellen bygger på tanken om en omnipotent domare som utan tvekan är en patriarkal gestalt. Denna domare kan ta hänsyn till alla deltagarnas rättigheter och intressen. Den första frågan är om det mänskligt sett över huvud taget är möjligt. För det andra måste man fråga på vilket sätt målsägandens ställning skulle bli bättre. Finns det inte en likadan fara att domaren förbiser målsägandens rättigheter i en inkvisitorisk process som enligt Robberstad är reell i den norska processen i dag? Det är möjligt att offerbilden förblir passiv och offret behandlas som objekt för undersökningen även om domarens ansvar för utredning av saken godkänns och betonas. Och slutligen är det ur en feministisk synvinkel klart att man inte har några garantier för att domaren bättre än åklagaren kan ta hänsyn till kvinnans behov och dela kvinnans upplevelse av brottet.

Bortom begreppsparet inkvisition/ackusation

Jag tror att vi inte kan lösa de problem som är anknytna till målsägandens svaga ställning i många rättssystem genom att lita på begreppet inkvisition, även om begreppet blir omdefinierat. Med projektet att omdefiniera begreppet inkvisition har Robberstad blivit en fånge av begreppsparet ackusation/inkvisition. Den postmoderna vetenskapsfilosofin har haft som sin uppgift att frigöra oss från sådana dikotomier som be-

gränsar vårt tänkande.²³ Jag tror att de problem i processen som Robberstad ser inte kan lösas genom att vi går tillbaka till den inkvisitoriska modellen. Mitt förslag är att vi måste komma över begreppsparet ackusation/inkvisition och försöka se processen som en diskurs.

Jag anknyter här diskussionen till den rättsteoretiska diskussionen om rättsparadigmet. Jürgen Habermas skiljer åt det liberala och det välfärdsstatliga rättsparadigmet i de nutida västerländska kulturena. Paradigmen har inte blivit uppmärksammade inom den processrättsliga diskussionen, men den adversariala processynen motsvarar tydligen det liberala rättsparadigmet. Förhållandet mellan den inkvisitoriska modellen och det välfärdsstatliga paradigmet torde vara mera problematiskt. Typiskt för det välfärdsstatliga paradigmet är att rätten ses som ett medel vid förverkligandet av vissa samhällspolitiska mål. I domstolsverksamheten har sådana mål haft en mycket underordnad roll eftersom domstolarna har helt andra uppgifter och rättskyddsfunktionen spelar en central roll där.²⁴ Som Per Henrik Lindblom har påpekat tycks de stora linjerna i processrättsreformerna inte följa den allmänna inriktningen inom samhällspolitiken i förhållande till en liberal eller välfärdsstatlig riktning (Lindblom 1993, 25).

Desto mera torde det tredje rättsparadigmet som Habermas presenterar, det procedurala rättsparadigmet, vara av intresse för processrättsforskarna. Om det liberala paradigmet framhåller de formella rättigheterna och det välfärdsstatliga paradigmet materiell rättvisa, betonar det procedurala paradigmet de samhälleliga processer genom vilka rätten och rättvisan blir till i samhället.

Den procedurala eller diskursiva rättsuppfattningen är relaterad till Habermas allmänna kommunikativa teori om moralisk-praktiska diskurser. Enligt Habermas kan juridiska diskurser inom både lagstiftning och

²³ I Finland har Martti Koskeniemi använt metoden mest konsekvent i sin avhandling *From Apology to Utopia. The Structure of International Legal Argument*. I Sverige har Eva-Maria Svensson i sin avhandling från 1997 bland annat diskuterat hur dikotomierna begränsar vårt tänkande.

²⁴ Lagstiftningens funktioner och lagstiftarens vilja har nog allmänt diskuterats inom den skandinaviska realismen och av denna påverkad processrätt. Den skandinaviska realismen tog avstånd från lagstiftarens vilja och objektivt lagens ändamål. P.O. Ekelöf utvecklade tankegången vidare i sin teleologiska tolkningsmetod. Det tycks finnas ett visst motstånd mot politiska ändamål som förarbetena ger uttryck åt inom den skandinaviska realismens teleologiska metodologi.

lagskipning endast delvis nå upp till de krav som teorin ställer på etiska diskussioner i en ideal språksituation. För att kompensera dessa brister skall den processuella regleringen ge ramar åt och förutsättningar för en rationell diskurs. Inom dessa ramar som gäller processens tidsmässiga, sociala och sakliga aspekter har man utrymme för en fri tolknings- och lagskipningsdiskurs (Habermas 1992, 287).

Habermas gör inte någon fullkomlig jämförelse mellan kraven på en ideal diskurs och processlagstiftningen men han ger dock några hänvisningar till hur dessa krav syns i processen. En ideal diskurs förutsätter att deltagarna inte utsätts för något tvång, att de inte är ojämliga, att alla relevanta argument kommer fram, att alla subjekspositioner är reversibla, att man har oändligt mycket tid till sitt förfogande och strävar efter ett samförstånd och att alla som saken gäller har möjlighet att delta i diskursen. Det är lätt att se att en rättegångsprocess är bristfällig enligt flera av dessa kriterier. I processen använder man en rollfördelning och diskursen slutar – i stället för i samförstånd – i en dom som förkunnas av en utomstående part, domaren. Dessutom är parternas attityd till diskursen inte kommunikativ i just nämnd mening utan deras handlingssätt är strategiskt (Habermas 1992, 290). Det är klart att verkliga rättegångar på grund av dessa men också andra skillnader avviker från den ideala diskursen.²⁵ Jag anser dock att jämförelserna kan vara nyttiga för en kritisk granskning av rättegången som ett rättsligt institut.

Både idealmodellen och processrätten har som mål att det bästa möjliga underlaget för beslutsfattandet skall komma in. Det diskursiva paradigmet betonar dessutom att alla som saken gäller borde ha en möjlighet att ta del i diskursen. Både tvekampsmodellerna, som utgår från två parter, och inkvisitionsmodellen, som ser på deltagarna mera som informationskällor än som parter, har sina begränsningar när det gäller att ta hänsyn till de berörda människornas behov att bli hörda när saken gäller flera människor.

Det finns flera exempel på situationer där rättegången berör flera människors intressen och rättigheter. Målsägandens ställning är endast en av dem. Kumulation, som i princip är tillåtet och även gynnas i den

²⁵ Till exempel Tuori menar att skillnaderna är så stora att det inte är meningsfullt att diskutera rättskipningen i detta ljus. Han vill i stället se lagskipningen som en del av diskursen inom rättsgemenskapen där man diskuterar olika tolkningarna. Tuori 2000, 130.

nordiska civil- och straffprocessrätten betyder att man många gånger har flera personer åtalade i ett brottmål. I ett civilmål kan man ha flera käranden eller svaranden. I vissa måltyper brukar man ha flera parter, i vissa andra förekommer regelmässigt situationer som är svåra att reducera till tvåpartsmodeller. I vårdnadstvister till exempel har barnet en kvasipartsställning som har närmast sig en äkta partsställning eftersom utvecklingen har gått mot en större respekt för barnets egna åsikter (Kurki-Suonio 1999).

Inom förvaltningsprocessrätten finns det en hel del situationer som avviker från den snäva partsituationen. Omhändertagande av barn är ett exempel på sådana ärenden i vilka partsbegreppet är mer omfattande än i andra ärenden.²⁶ I synnerhet mål som gäller byggande och miljö är typiska flerpartsärenden. Inom miljörätten har nya former av deltagande tagits i bruk och även nya subjekt, till exempel miljöorganisationer, har fått partsställning. Inom miljörätten har utvecklingen gått mot ett förvaltningsförfarande som syftar till att höra alla som är drabbade av en anläggnings miljökonsekvenserna. Detta förfarande ger människorna rätten att bevaka sina intressen och erbjuder samtidigt en möjlighet till en mångsidig insamling av information. Robert Nordh har föreslagit att talerätten i miljömål även i domstolarna borde utvidgas till dem som är intresserade av och drabbade av miljöförändringarna.

Som exempel på behovet av att behandla flera parter krav i samma rättegång utöver de nuvarande kumulationsreglerna kan nämnas diskussionen om grupptalan. Både utvecklingen inom miljörätten och diskussionen om grupptalan anknyter diskussionen till den moderna access to justice-problematiken.

Den finska och svenska straffprocessen har bevarat ett drag som man nästan kunde bedöma som premodern, nämligen målsägandens ställning som part. I Finland var stora delar av rättegångsbalken från 1734 årets lag i kraft ända till straffprocessreformen år 1997. Därför att man inte hade moderniserat straffprocessen på 1800-talet som man gjorde i de flesta västeuropeiska länderna hade målsägandens partsställning blivit kvar i lagstiftningen. I och med reformen år 1997 ändrades målsägandens ställning, men eftersom man redan under förberedandet av reformen hade börjat fästa uppmärksamhet vid målsägandens rättigheter och

²⁶ Se till exempel den finska Barnskyddslagen (5.8.1983/683) 35.2 § (9.2.1990/391).

ställning på nytt blev den formella partsställningen inte avskaffad.

Ovan nämnda exempel visar att man även i det praktiska rättslivet kan hitta stöd för en processrättslig analys som överskrider dikotomin akusatorisk/inkvitorisk. Som Robberstad har visat innebär valet av processmodellens konsekvenser för en tillämpning av reglerna. Det är möjligt att om en ny processmodell blir konstruerad får den stöd från andra processrättsliga institutioner – bland dessa må nämnas tillämpandet av den kontradiktoriska principen, rätten till biträde eller processledning-en. En ny processmodell skulle också påverka deras formulering och tolkning.

Referenser

- Damaška Mirjan, *Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study*. University of Pennsylvania Law Review Vol 21, 1973 s. 506–589.
- Ekelöf P.O. & Boman Robert, *Rättegång I*. Norstedts, Stockholm 1990.
- Ekelöf P.O., *Civilrätt och civilrättskipning i Bernitz Ulf et al. (ed), Festschrift till Jan Hellner*. Norstedts, Stockholm 1984, s. 229–252.
- Eliasson Mona, *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*. Natur och kultur, Stockholm 1997
- Frände Dan, *Finsk straffprocessrätt I*. Helsingfors Universitet 1999.
- Gilligan Carol, *In a Different Voice*. Harvard University Press 1982, 1993.
- Habermas Jürgen, *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. 5 Aufl. Suhrkamp, 1997.
- Jokela Antti, *Uudistuva rikosprosessioikeus*. 3 uppl. Kauppakaari 2000.
- Laitinen Ahti & Aromaa Kauko, *Näkökulmia rikollisuuteen*. Hanki ja Jää 1993.
- Lappalainen Juha, *Siviiliprosessioikeus I*. Kauppakaari, Helsinki 1995.
- Lindblom Per Henrik, *Grupptalan*. Det anglo-amerikanska class action-institutet ur svenskt perspektiv. Norstedts, Stockholm 1989
- Lindblom Per Henrik, *Studier i processrätt*. Norstedts, Stockholm 1993.
- Lindell Bengt, *Partsautonomins gränser*. Iustus, Uppsala 1988
- Lundgren Eva, *Gud och alla andra karlar: en bok om kvinnomisshandlare*. Natur och Kultur, Stockholm 1992
- Naffine Ngaire, *Feminism & Criminology*. Polity Press 1997.
- Naffine Ngaire & Owens Rosemary (ed), *Sexing the subject of law*. Sweet & Maxwell 1997.
- Niemi-Kiesiläinen Johanna, *Inledning*. Retfærd 1999a p. 1–3.

- Niemi-Kiesiläinen Johanna, *Asianomistajan aseman erityymisestä uudessa rikosprosessissa DL 1997 s. 445–458*.
- Niemi-Kiesiläinen Johanna, *Naisia, miehiä vai ihmisiä? Seksuaalirikokset ja sukupuoli*. Oikeus 1998 s. 4–19.
- Niemi-Kiesiläinen Johanna, *Mitä seksuaalirikoksilla halutaan suojella*. I Honkatukia, Niemi-Kiesiläinen & Näre, *Lähtelyistä raiskauksiin*. Nuorisotutkimusseura 2000 s. 137–168.
- North Roberth, *Talerätt i miljö mål – särskilt om vattenrättsliga ansökningsmål samt om talan rörande allmänna intressen*. Iustus, Uppsala 1999.
- Nousiainen Kevät, *Equaliziinnig Images? Gendered Imagery in Criminal Law*, in Eriksson & Hurri (ed) *Dialectic of Law and Reality*. Readings in Finnish Legal Theory. University of Helsinki 1999.
- Näre Sari, *Nuorten tyttöjen kohtaama seksuaalinen väkivalta ja loukattu luottamus tunnetaloudessa*. I Honkatukia, Niemi-Kiesiläinen & Näre, *Lähtelyistä raiskauksiin*. Nuorisotutkimusseura 2000 s. 77–136.
- Pizzi William T. & Perron Walter, *Crime Victims in German Courtrooms: A Comparative Perspective on American Problems*. Standford Journal of International Law, Vol 32, 1996 s. 37–64.
- Prop. 1997/98:55 *Kvinnofrid*.
- Reg.Prop. 82/1995 *Regeringens Proposition till Riksdagen för Lagen om om rättegång i brottmål*.
- Ricoeur Paul, *Freud and Philosophy*. An Essay on Philosophy. Yale University Press, New Haven etc. 1970.
- Rikollisuustilanne 1998. (Crime and Criminal Justice in Finland) Rättspolitiska Forskningsinstitutet 165/1999.
- Rikosoikeus. (Straffrätt) Tapio Lappi-Seppälä, Ari-Matti Nuutila (red.) 1999
- Robberstad Anne, *Bistandsadvokaten*. Ofrenes stilling i straffesaker. Oslo 1994
- Robberstad Anne, *Mellom tvekamp og inkvisisjon*. Straffeprosessens grundstruktur belyst ved fornærmedes stilling. Universitetsforlaget, Oslo 1999.
- Ruuskanen Minna, *Parisuhdeväkivallan paradoksi – kun uhrista tulee tekijä*. Julkaisematon lisenssiaatin tutkimus. Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsingin yliopisto 2000.
- Rättsväsende 1999:18, *Rättsstatistik årsbok*. Statistikcentralen. Finland 1999.
- Skjørtén Kristin, *Voldsbilder i hverdagen: om menns forståelse af kvinnemisshandling*. Pax, Oslo 1994
- Skjørtén Kristin, *Når makt blir vold: en analyse av seksualisert vold i parforhold*. Institutt for kriminologi og strafferett, Oslo 1988
- Smart Carol, *The Woman of Legal Discourse*. I Daly & Mahler (red.) *Criminology at the Crossroads*. Feminist Readings in Crime and Justice. Oxford University Press 1998 s. 21

SOU 1995:60 Kvinnofrid. Slutbetänkande av Kvinnoväldskommis-
sionen.

Suviranta Outi, Virkamiehen ratkaisutoiminta ja Euroopan yhteisön oi-
keus. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 1996

Svensson Eva-Maria, Genus och Rätt. Iustus 1997.

Tuori Kaarlo, Kriittinen oikeuspositivismi. SWLT, Helsinki 2000.

Tuori Kaarlo, Från ideologikritik till kritisk positivism. Retfærd 1999
s. 5-18.

Viirolainen Jyrki, Lainkäyttö. Oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttö-
elimet siviili- ja rikosprosessissa. Lakimiesliiton kustannus 1995.

Vuorenpää Mikko, Asianomistajan asema uuden rikosprosessilain mu-
kaan. SWLT, Helsinki 1999

Målsägandens rättigheter i Finland. Några kritiska synpunkter

av jur. lic. MIKKO VUORENPÄÄ, Åbo

1. Utgångspunkter

Rättegångsförfarandet i brottmål förnyades i Finland 1.10.1997. Då träd-
de L om rättegång i brottmål (BRL) samt några andra därmed förknip-
pade lagar i kraft.

Straffprocessreformen påverkade målsägandens ställning på många
sätt. Å ena sidan reformerades i sin helhet bestämmelserna om åtals-
rätt. Numera är huvudregeln även i Finland att målsägande enbart har
en subsidiär åtalsrätt. Å andra sidan förbättrade straffprocessreformen
målsägandens möjligheter att få juridiskt hjälp utan extra kostnader. I
BRL 2. kap. regleras målsägandens rätt att få antingen målsägandebe-
träde eller stödperson och i BRL 3:9 åklagarens skyldighet att i brott-
mål föra målsägandens privaträttsliga anspråk mot svaranden.

I föreliggade uppsats tar jag upp några frågor rörande målsägandens
rättigheter i straffprocessen. Därtill gör jag några jämförande anmärk-
ningar om målsägandens ställning i de andra nordiska länderna. Men
innan dess behandlar jag kort målsägandedefinitioner eftersom det kan
hävdas att målsägandens nya rättigheter borde inverka på definitioner-
nas innehåll.

2. Vem är målsägande?

I lagen finns ingen skriven norm om vem som är målsägande. Det har
diskuterats en hel del huruvida man borde inta en sådan norm i lagen.